

УДК 070. 41 + 929 Гончар

## АВТОРСЬКЕ РЕДАГУВАННЯ ВСТАВНИХ НОВЕЛ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ О. ГОНЧАРА)

Альона Дроздова

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка,  
бул. Оборонна, 2, 91011, м. Луганськ, Україна, e-mail: [mail@luguniv.edu.ua](mailto:mail@luguniv.edu.ua)

На основі редакцій роману О. Гончара “Собор” у статті розкрито особливості авторського редагування вставних новел, інтерпретовано правки з рецептивно-естетичних, теоретико-літературних і текстознавчих позицій.

**Ключові слова:** новела особи, повторення-відлуння, міжтекстовий діалог.

*Оскільки мистецтву властиво вічно оновлюватись,  
то ясна річ, що сучасному романові потрібна й нова,  
сучасна, поетика. І, звичайно, в кожного  
справжнього митця вона буде своя, індивідуальна,  
неповторна, як і людська думка.*

**Олесь Гончар**

Кожен текст має свою прагматичну настанову, яка в цілому визначає його форму, відбір матеріалу, загальну стилістику тощо. Проте автор як конкретний суб'єкт творчості, підкоряючись усталеним правилам побудови художнього тексту відповідного жанру, часто привносить свої, особистісні корективи в процеси текстотворення, тобто здійснює авторську прагматичну настанову.

Вставні новели в романах Олесь Гончара (зокрема, у “Прапоронощах” — розповідь Козакова про кулеметника-смертника; у “Людині і зброї” — “Листи з ночей оточенських”; у “Соборі” — “Чорне вогнище” і “Бхілайське вогнище”; у “Березі любові” — “Фантазія місячної ночі”; у “Твоїй зорі” — “Забілили сніги” й “Художник ранкової зорі”) презентують письменницькій спосіб вираження сутності художнього мислення й естетичного моделювання дійсності, зокрема, володіння прийомами епічної інтеграції розповіді, які в науковій практиці редагування ще не знайшли свого належного висвітлення, що обумовлює актуальність і проблематику порушеної теми дослідження.

Мета наукової студії — простежити особливості методики редагування Олесем Гончаром вставних новел на матеріалі різночасових редакцій роману “Собор”, що реалізується в таких завданнях: інтерпретувати внесені правки з позицій рецептивно-естетичних, текстознавчих і теоретико-літературних, розкрити їх специфіку як саморедакторського вирішення класиком проблеми взаємодії великої й малої прозових форм в єдиному текстуальному просторі.

Інкорпорований текст цікавив літературознавців (О. Бровко, З. Голубєву, І. Денисюк, Г. Майфета, Ю. Мартича), філософів-культурологів (М. Бахтіна, У. Еко, Ю. Лотмана, М. Ямпольського), текстознавців (Н. Валгіну, А. Мамалигу, К. Серажим) тощо, які у своїх роботах запропонували на означення досліджуваного поняття такі дефініції, як “текст у тексті”, “позафабульні чинники композиції”, “геральдична конструкція”, “текст-колаж”, “новелістичний конструкт”, “жанрове включення” та ін.; розкрили процес взаємодії текстів як найпростіший вид виведення кодової організації до сфери усвідомлено-структурної конструкції, що передбачає наявність міжтекстового діалогу, а отже й інтертекстуальності; нарешті довели, що українська новелістика може і з формального боку задовольнити найвибагливішого цінителя складної новелістичної побудови.

Для теоретиків редагування (насамперед Е. Мільчина, В. Різуна, М. Феллера) жанрова форма художнього твору повинна відповідати його задуму, життєвому матеріалу, відбитому у творі, формально-змістовим вимогам, визначати інформаційно-комунікативну структуру повідомлення тощо. До цього ж, як зазначає С. Антонова, редакторів слід виробити особливі прийоми роботи над текстами, що знаходяться “між жанрами” [15, с. 243], а, за спостереженням В. Морозової, “віднайдене автором сюжетно-композиційне рішення часто дозволяє об’єднати всі різноманітні елементи оповіді в одне ціле” [13, с. 21].

Епістолярна спадщина письменника підтверджує глибоку теоретико-літературну компетентність митця в питаннях розвитку жанру роману, що, на його думку, є “могутнім симфонічним жанром, який вимагає напруженої інтелектуальності” [8, с. 118–119], поліфонічного зображення картини сучасності, емоційно наснаженої художньої системи, оновленої форми, т. зв. “інтимності, камерності” сприйняття, автобіографічності, густоти й сконденсованості художнього змісту, відповідності соціальній психології часу [9] тощо. Як бачимо, перелічені якості художнього тексту часом засвідчують схильність письменника до новелістичного мислення, своєчасну появу “габітусу” (термін П. Бурдьо) як індивідуально психологічної системи функціонування набутих з досвідом мисленнєвих схем, закорінених у соціальну практику й оприлюднених засобами авторської творчості. В одному із своїх виступів О. Гончар, вказуючи на недоліки у творчості молодих новелістів, зазначав: “Згущений, деколи аж манірний психологізм нашої молоді прози часом виявляється психологізмом тільки описовим, реєструючим, бачимо іноді тільки гру в помічання, зафіксовані окремі стадії думки там, де автор мав би простежити її природний розвиток, боріння мислі, де хотілось би людину розгледіти не самозамкнуто, в мікросвіті своїх почуттів, але і в множині її зв’язків із середовищем, із суспільством” [6, с. 25].

На думку Н. Валгіної, структура тексту визначається особливостями внутрішньої організації одиниць тексту й закономірностями взаємозв’язку цих одиниць у межах цілісного тексту (повідомлення) [2, с. 15]. Так, оригінальною є текстова взаємодія основного тексту й вставних новел у романі “Собор”: XVIII розділ роману розпочинається описом подій, які відбуваються в часовому плані основного тексту (Ягор приходить до Дніпра засвітлювати бакени), а потім позиція наратора посилюється рецепційним навантаженням мовчання (“*сидів перед вогнищем Карталий і в задумі, незрушно, ніби невидючими очима, в дотліваюче жебриво дививсь..*” [5, 154]) як своєї інтриги, що має чітку прагматичну мету — органічно ввести новелістичний текст (“Чорне вогнище”),

порушивши мовчання засобами ретроспекції та текстуального монтажування. Друга новела “Бхїлайське вогнище” теж знаходиться в структурі одного з розділів роману (XXIV) і є своєрідним текстом-відповіддю Івана Баглая на запитання свого вчителя Ізота Лободи: “А як же там, у світах? Які плавки дають?” [5, с. 213], для якої характерними є типологічні риси, які виокремив Б. Томашевський, зокрема драматизм і наявність в основі твору нечуваної події. Важливими з позицій авторського редагування постають текстуальні вставки, морально-етична й інтернаціональна проблематика яких зумовила включення в роман другої новели.

Інтерпретація авторських правок, унесених до внутрішньої структури вставних новел, так чи інакше вимагає апеляції до теоретико-літературних студій, зокрема тих, в яких розкриваються принципи модифікації та функціональності жанрових уключень, наявних у творчості О. Гончара. Серед таких вагомими є дослідження О. Бровко [1] й М. Наєнка [14]. Зокрема, О. Бровко, проаналізувавши функції новелістичних компонентів у творах соцреалізму, наголосила, що “вставні новели в прозі О. Гончара безпосередньо пов’язані з ідейним змістом основних сюжетних ліній творів, що їх уміщують” [1, с. 221]. На думку дослідниці, антагонізм будівничих і руйначів різних історичних часів становить змістовий і естетичний центр основного й інкорпорованого текстів, поєднаних за принципом повторення-відлуння: наявне практичне дублювання сцен у соборі за часів махновщини та в період розгортання основної сюжетної лінії. Кореляція авторських правок, які здійснив автор у текстових фрагментах, що ілюструють спроби “руйнування собору” (VI розділ — “Чорне вогнище”), показує, що одним із провідних методів висвітлення ідейності твору як у тексті роману, так і у вставній новелі виступає образна характеристика персонажів засобами діалогічного мовлення, наприклад, образу Яворницького: “*Ти мене шаблюю не лякай... Чуєш, пороги на Дніпрі ревуть? І могли гомонять, і вітри гудуть! [→ То все мої спільники!...] Діло моє віки переживе! Репін мене [→ для вічності] малював, а ти хочеш рубати, шмаркачу!*” [7, 229]; “*— За вогонь. [Погаси трубку] [↔ Не креши], кажу, а він креше. Іч, найшовся Герострат із хутора Голопутино... [→ Йому хоч і спалити собор...] А ти його будував?*” [5, с. 159; 3, с. 523]; “*Насутилось чоло Яворницького, понад голови махновців дивився козацький професор кудись на південь, і думки його, може, були зараз саме про той степ сонця, степ молодості, славної минувшини і прийдешності. [→ Z — Слава України — справді там вона, не розминуться би з нею...]*” [3, с. 526; 4, с. 578]. Кристалізація образної характеристики персонажів у новелі “Чорне вогнище” спостерігається й на лексичному рівні конструювання художньої системи твору, зокрема, можемо простежити появу в процесі авторського редагування таких стилістично маркованих лексем: *змишавілий чоловічок, порубайли чубаті, реготня, кудлатий, нагряну, пузата сулія, старий опеньок, добре заливає старий, прикипів до нахаби суворим поглядом, реготнув Махно, дати по кумполу, каркання, позбивай пилюку, головорізи, гультаки, пройди, руйначі, прочунявшись* тощо, які, за влучним спостереженням А. Мільчина, слугують стилістичній однорідності художнього тексту [12, с. 373], з емоційною концентрацією сполучають діахронний і синхронний типи розповіді.

Для характеристики образу Нестора Махна (у новелі “Чорне вогнище”) і Івана Баглая (у новелі “Бхїлайське вогнище”) письменник, навпаки, обирає монологічний тип мовлення, що дозволяє максимально інтимно передати внутрі-

шній світ, переживання і настрої Будівника й Руйнача на тлі широко змальованих епічних подій. Редагуючи аутодеструктивні й інтеріоцептивні думки Махна, письменник намагається психологічно тонко відтворити світовідчуття й модальний стан героя-руйнача й навіть розширити його простір роздумами інших персонажів (“*І на Махна в сумовитім роздумі дививсь. “Ти людина-легенда, чому ж [дія твоя така чорна] [↔ діла твої такі чорні]? Чому жаждоба [руїництва] [↔ руйництва] така дужа, така могутня в тобі? Чи світ іде до того?”* [5, с. 161; 3, с. 525]) або авторською оцінкою світоглядних позицій і вчинків особистості анарха. Лексичні слухові елементи-заміни зі значенням “неприємний звук” (*захарчав, підкинув у вогонь сухого ломачця, хряскіт*) підсилюють емоційно-психологічне сприйняття історичних подій та їх негативну оцінку з позицій сучасності.

Обраний автором тип оповідної структури в новелі “Бхілайське вогнище” стимулював поступове уведення письменником відосібних дієслівних конструкцій з метою художнього пояснення несвідомого бажання Івана Баглая, що опинився один на березі індійського озера. Серед таких конструкцій можемо виділити такі: *почувалось, хвилиний настрій наліг, залишила в душі глибокий слід, опинився на грані, терзали мене в ту безсонну тривожну ніч* тощо, які загалом проєктують людську душу в її чуттєво-духовній цілісності, або, за висловом К. Юнга, постають як “репродуктивна діяльність, що здійснюється в усіх основних формах психічного життя (мисленні, почуттях, відчуттях та інтуїції)” [10, с. 164]. Семантичний ансамбль унесених правок вказує на екзистенційно орієнтований напрям процесів саморедагування, зокрема, прагнення текстуально відтворити граничну ситуацію (термін К. Ясперса), яка означає кризовий стан людини, що призводить до актуалізації особистісного начала. Така актуалізація виявляється передусім у загостренні самосвідомості й переосмисленні сенсу життя. К. Ясперс зазначає, що подібні ситуації виникають при зустрічі зі смертю, переживанні провини, важливих подій, результати яких не можуть бути передбачені, і загалом спрямовують людину до вчинку як морального самовизначення [10, с. 91]. Але у філософському осмисленні екзистенції людини О. Гончар не відходить від суспільної концепції її розвитку, тому вдається до редагування фрагментів, які представляють буття особистості в її соціальному оточенні: “*Ще [думалось] [↔ терзали мене] в ту безсонну тривожну ніч, звичайно, [↔ думки] про наших, про учасників гуляння, бо стільки ж завдав я їм клопоту, прикроців і тривою. [ЧП] [↔ НП]! Пропала людина!*” [7, с. 323].

Можемо відзначити, що уведене Г. Майфетом поняття “новела особи”, яка характеризується тим, що “її розповідають самі персонажі твору” [11, с. 268], у цьому випадку відповідає способам новелістичного конструювання художньої реальності в саморедакторській роботі О. Гончара.

Публіцистичність основного змісту роману іноді волею авторських правок проявляється і в текстах вставних новел, підсилюючи їх соціальний пафос й увиразнюючи особливості авторського стилю:

**I В.:** *Але що цікаво — не з ворожістю вони на мене дивились, а тільки з подивом, з бажанням розгадати мене, збагнути її, можливо, чимось допомогти. [→ Погляд доброзичливості й підтримки — ось що найбільше мене вразило в ту мить!] [7, с. 321].*

**II В.:** *Але що цікаво — не з ворожістю вони [← на мене] дивились, а тільки з подивом, з бажанням розгадати мене, збагнути її, можливо, чимось*

допомогти. Погляд доброзичливості й підтримки — ось що найбільше мене вразило в ту мить! [→ Ось такими поглядами й повинні — всюди, завжди! — дивитися люди на людей...] [5, с. 221; 3, с. 572].

Оригінальним є компресивне характеротворення образу індійського ватага в новелі “Бхілайське вогнище”, створене за допомогою використання вставки-порівняння: “Але й ватаг оцей голоногий, [→ сухорібрий, мов Ганді,] що так невтомно поруч тебе ступає і на ходу сітку плете, до ліктя вмiло намотує і це й наспiвує, — це теж людина, на яку задивитися можна!” [3, с. 574; 4, с. 662]. З позицій читацького сприйняття, на думку М. Феллера, у таких випадках спрацьовує явище ентимеми або скороченого умовиводу [16, с. 41-42], коли образ у свідомості реципієнта вже є асоціативно присутнім і тому не вимагає більш детальної характеристики.

Таким чином, можемо зробити висновки про те, що вставні новели в романі О. Гончара “Собор” стали не лише оригінальними композиційними структурними елементами, а виявилися ідейними метатекстами, які змістовно виражали, підкреслювали й увиразнювали домінуючі смисли своїх корелятивів, часом утворюючи подвійні рівні сприйняття художніх творів. У процесі авторського редагування стали помітними напрями шліфувальної роботи митця, пов’язані із збагаченням способів сюжетобудови (утворивши сюжет як концепцію характеру героя) і характеротворення, що вибудовувались автором не як “розірваний потік” свідомості людини, ізольованої від зовнішнього світу, а як макросвіт особистості, активної у соціально-історичному й культурному розвитку свого народу й світу.

- 
1. Бровко О. О. Новела в структурі української прози: модифікації та функції [Моногр.] — Луганськ: Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. — 400 с.
  2. Валгина Н. С. Теория текста [Учеб. пособие]. — М.: Логос, 2003. — 280 с.
  3. Гончар О. Т. Циклон. Тронка. Собор [Романи]. — К.: Рад. шк., 1990. — 592 с.
  4. Гончар О. Тронка. Собор [Романи]. — К.: Дніпро, 1992. — 688 с.
  5. Гончар О. Т. Собор [Роман]. — К.: Дніпро, 1968. — 240 с.
  6. Гончар О. Т. Чим живемо: На шляхах до українського Відродження. — К.: Радянський письменник, 1992. — 382 с.
  7. Гончар О. Машинопис роману “Собор” з авторськими поправками // Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України. — 351 арк.
  8. Гончар О. Т. Листи / Упоряд. В. Д. Гончар, Я. Г. Оксюта. — К.: Укр. письменник, 2008. — 431 с.
  9. Гончар О. Т. Щоденники: [Текст] 1968–1983 / Упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Д. Гончар; Худож. оформ. М. С. Пшінки. — К.: Веселка, 2003. — Т. 2. — 607 с.
  10. Зборовська Н. Психологія і літературознавство. — К.: “Академвидав”, 2003. — 392 с.
  11. Майфет Гр. Природа новели. — Х.: ДВУ, 1928. — 167 с.

12. Мильчин А. Э. Методика редактирования текста. — М.: Логос, 2005. — 524 с.
13. Морозова В. А. Редактирование. Общий курс [Учеб. пособ.]. — Ульяновск: УлГТУ, 2002. — 58 с.
14. Насенко М. Спогад про Красу вірності. — К.: Школяр, 1998. — 46 с.
15. Редакторская подготовка изданий: Учебник. — М.: Логос, 2004. — 496 с.
16. Феллер М. Д. Структура произведения [Текст]. — М.: Книга, 1981. — 272 с.

**AUTHOR EDITING OF INSERTED SHOT STORIES  
(BASED ON O. GONCHAR'S TEXTS)**

**Alyona Drozdova**

Luhansk Taras Shevchenko National University,  
Oboronna str. 2, 91011, Luhansk, Ukraine

**E-mail:** [mail@luguniv.edu.ua](mailto:mail@luguniv.edu.ua)

In the article on the basics of redactions of O. Gonchar's novel "The cathedral" the specifics of inserted shot story author's editing is disclosed, the correcting are interpreted in receptive and aesthetic, theoretical and literature aspects and in the context of text studies.

**Key words:** short story of a person, repetition-echo, intertextual dialogue.

**АВТОРСКОЕ РЕДАКТИРОВАНИЕ ВСТАВНЫХ НОВЕЛЛ  
(НА МАТЕРИАЛЕ ТВОРЧЕСТВА О. ГОНЧАРА)**

**Алёна Дроздова**

Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко,  
ул. Оборонная, 2, 91011, Луганск, Украина

**E-mail:** [mail@luguniv.edu.ua](mailto:mail@luguniv.edu.ua)

В статье на основе редакций романа О. Гончара "Собор" раскрыта специфика авторского редактирования вставных новелл, интерпретированы правки с рецептивно-эстетических, теоретико-литературных и текстологических позиций.

**Ключевые слова:** новелла личности, повторение-эхо, межтекстовый диалог.

*Стаття надійшла до редколегії 01.09.2011  
Прийнята до друку 26.09.2011*